

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

© Волошин О.П., 2006

Розглянуто проблему відсутності єдиної державної стратегії наукового та інноваційного розвитку України, умови формування та передумови реалізації переходу від індустріального до інноваційного шляху розвитку економіки держави. Зокрема пропонується підтримка освітніх та наукових установ за рахунок коштів інноваційних фондів, що потрібно формувати у регіонах.

The article handles the problem of lack of the common state strategy for the scientific and innovative development of Ukraine. It also touches upon the terms of forming and preconditions of implementing the transfer from industrial to innovative way of the Ukrainian economic development. In particular, it is suggested to support educational and research institutions by means of innovative funds which are to be established in the regions.

Постановка проблеми. У руслі стратегії європейської інтеграції України розпочався перехід до структурно-інноваційної моделі розвитку, на основі якої прогнозується можливість істотного підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки та довгострокового її зростання. Цей шлях тісно пов'язаний з активізацією інноваційної функції малого підприємництва.

Світовий досвід доводить ефективність інноваційного способу розвитку на основі використання інтелектуальної власності. Ключовим моментом у цьому процесі є інновації, які базуються на ефективному використанні людського та інтелектуального потенціалу. Зростання ролі та значення інтелектуальної діяльності для соціально-економічного розвитку суспільства спричиняє необхідність належного ефективного правового та економічного її забезпечення [1].

Світовий ринок технологій визначають 50–55 макротехнологій. Сім найрозвиненіших країн світу, освоївши 46 з них, контролюють 80 % всього ринку інноваційної продукції. Відомо, що інтелектуальний потенціал нашої держави дуже високий. В Україні за часів колишнього Радянського Союзу розроблялось 17 з 21 високих технологій Союзу, кожне третє авторське свідоцтво було “українським”. Фінансування та використання у господарській діяльності підприємств результатів інноваційної діяльності дасть змогу вирішити багато проблем у розвитку економіки України і збільшити надходження до бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інновації (innovations – нововведення) як втілення нових форм організації праці і управління, що охоплює не лише окреме підприємство, а й їхню сукупність, сферу економічної діяльності, широко використовують в американському менеджменті. Теоретично підтверджено, що інноваційна діяльність не зводиться тільки до інновацій виробничого процесу (process innovation), відомих за назвою науково-технічний прогрес, або до інновації продукту (product innovation), що означає зміну продукту [2]. Сьогодні деякі вітчизняні вчені під інноваційною діяльністю розуміють значно ширшу сферу діяльності, яка охоплює не лише науку і процес виробництва, а й нові форми організації праці, управління та маркетингову діяльність на підприємствах, у системі територіальних господарських формувань.

Малі інноваційні підприємства почали створювати наприкінці 80-х років. Це була мережа кооперативів, профілем яких були проектно-конструкторські роботи з обслуговування будівництва, наукові дослідження, випуск продукції виробничо-технічного призначення. Вони утворювались з науково-дослідних інститутів, науково-виробничих об'єднань, які занепали; створювались з лабораторій та відділів галузевих науково-дослідних інститутів і підприємств. Вони займалися як

суто науковими чи прикладними дослідженнями, так і повним циклом “дослідження-виробництво-збут”. Часто такі компанії, маючи на меті швидке просування продукції за кордон, організовували спільні підприємства з іноземними партнерами. Сьогодні є змога проаналізувати стан і тенденції розвитку таких підприємств в Україні за певними показниками. Так, за даними 2002 р., кількість малих інноваційних підприємств (з чисельністю працівників до 50 осіб) становила 185 од., або 6,6 % всіх малих підприємств [3]. Для порівняння: у США 12,5 % всіх малих підприємств мають у сфері своєї діяльності інноваційний напрям. Позитивним варто відзначити зростання кількості малих підприємств та промислових підприємств, що впроваджували інновації в Україні, а також загальний обсяг інноваційних витрат за останні роки, що видно з таблиці.

Загальний обсяг інноваційних витрат

Роки	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість малих підприємств	217930	233607	253791	272741	283398
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації	1491	1503	1506	1120	958
Обсяг інноваційних витрат в промисловості (млн. грн)	1760,1	1979,4	3018,3	3059,8	4534,6

Основним джерелом фінансування вітчизняних малих інноваційних підприємств є власні кошти – 77,2 %, за рахунок держбюджету – 1,4 %, вітчизняні інвестори – 0,2 %, іноземні інвестори – 2,5 %, інші джерела – 18,7 % [4].

У промислово розвинених державах 80–95 % приросту ВВП припадає на частку патентів, “ноу-хау”, використаних в найсучасніших технологіях. Нині у світі діють понад 4 млн. патентів на винаходи. Прибутки від продажу ліцензій на запатентовані об’єкти права промислової власності становлять суму понад 100 млрд. дол. США .

Цілі статті. Як показує світовий досвід, малі підприємства часто діють у сфері науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок. Загальновідомим є той факт, що половина всіх нововведень ХХ століття припадає саме на малі підприємства. Тому аналіз інноваційної діяльності малих підприємств, виявлення особливостей їх функціонування, факторів, можливостей та перспектив мають винятково важливе значення.

В Україні технології виробництва – застарілі, виробничі фонди – спрацьовані, продуктивність праці – найнижча, якість товарів – також найчастіше гірша, ніж у близьких і далеких сусідів. Єдине, що рятує, – це національна держава, яка, з одного боку, оперуючи ставками імпортного мита, змушує споживача купувати на внутрішньому ринку товари вітчизняного виробництва за завищеними цінами (так званий захист національного товаровиробника), а з іншого боку – підтримувати низьку ціну робочої сили. Це дає можливість налагодити виробництво в “теплих умовах” за рахунок своєрідного вимушеного субсидування з кишені власних громадян і завоювати за допомогою низьких цін зовнішні ринки. Фактично ця політика на ринку робочої сили реалізується і за допомогою реформ соціального страхування, житлово-комунального господарства, трудового законодавства, пенсійної реформи [5]. У такій ситуації критичної значимості набуває ефективна державна інноваційна політика, спрямована на залучення ресурсу, використанню якого досі практично не приділяли належної уваги. Йдеться про ще не остаточно зруйнований науково-технічний потенціал країни. Початок її має ознаменувати докорінна зміна ставлення до науки як першочергова умова цілеспрямованої і послідовної роботи з формування національної інноваційної системи [6]. Враховуючи наявні науково-технологічні доробки, що відповідають перспективним напрямкам світового науково-технологічного розвитку, Україна зберігає конкурентоспроможний науковий потенціал у таких проривних напрямках, як електрозварювання, металургія, авіа-, судно- та машинобудування, ракетно-космічні технології та інші галузі, здатні зайняти гідне місце на глобальних ринках наукоємної продукції.

Однією з головних проблем є відсутність в Україні єдиної державної довгострокової стратегії наукового та інноваційного розвитку, яка водночас має стати головним індикатором ефективності витрат на науку і визначити національні інноваційно-інтелектуальні пріоритети розвитку на перспективу. Одним з важливих аспектів є також дослідження регіонального управління [7].

Виклад основного матеріалу. На початку 2000-х років правові засади розвитку інноваційної діяльності в Україні визначило Послання Президента “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки”: “Україна зможе посісти належне місце в Європі і світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процесі структурної перебудови економіки. Тільки таким чином можна змінити сировинний вектор розвитку економічних процесів, що стихійно формується нині. Відтак основою стратегічного курсу, його базовим принципом має стати реалізація державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, утвердження України як високотехнологічної держави. Наявний інтелектуальний та науково-технічний потенціал дає підстави на це розраховувати. У поєднанні з завданнями європейської інтеграції така мета могла б лягти в основу не лише економічної стратегії держави, а й політичної консолідації нації”[8].

Фактично успішно реалізований інноваційний розвиток економіки залежить від ефективної реалізації повного інноваційного циклу – від фундаментальних досліджень до розроблення інновацій та впровадження їх у масове виробництво задля насичення внутрішнього ринку та нарощування експортного потенціалу країни.

Варто враховувати світовий досвід реалізації різних моделей інноваційного розвитку, який визначає такі їх види:

- радянська – основою є планова командна модель, що повністю регулюється державними органами управління;
- американська – основою є вільні ринкові відносини суб’єктів господарювання з їх державним законодавчо-нормативним корегуванням;
- європейська – основою є ринкова економіка з вільним розподілом ресурсів та помірне втручання урядів в інноваційний процес;
- японська – основою є значне втручання держави в розподіл ресурсів та повна координація інноваційної діяльності, що спрямована урядовою політикою на створення індустріальної держави та забезпечення її сталого розвитку;
- китайська – основою є перетворення від соціалістичної до ринкової економіки із переважним впливом держави на інноваційний розвиток, який формує всю систему його забезпечення [9].

Інновації здійснюють під впливом інституціональних, економічних, технологічних та організаційних факторів. Їх оптимальне поєднання створює умови для ефективного впровадження та використання нововведень. Необхідною умовою інноваційного розвитку, навіть у найсприятливіших для цього зонах, є стабілізація суспільства та його соціальна збалансованість. Ринкові механізми не сприяють структурній переорієнтації економіки України на інноваційний шлях розвитку, а підштовхують її у зворотному напрямі – до переважання старих технологічних укладів. Переломити ситуацію може тільки цілеспрямована інноваційна політика держави.

Але навіть за наявності необхідних інвестицій інноваційний розвиток економіки майже неможливий, якщо в країні відсутній відповідний рівень інноваційної культури. А вона об’єднує не тільки розуміння основ інноваційних процесів, а й високі показники загальної культури та освіти. Причому важливо, щоб освіта не відставала за своїм змістом від досягнень сучасної науки.

Не можна не враховувати і суто економічного аспекту цієї проблеми: в міру ускладнення технології витрати на придбання нових розробок, необхідних для створення і модернізації технологічно складної продукції, зростають практично експоненціально. Іноді повністю ігнорується і те, що саме виведення на ринок інноваційної продукції — не проста і часом досить болюча справа. Вирішення поточних проблем ринку потребує, як правило, зусиль, вектор яких прямо протилежний вектору зусиль, необхідних для інноваційного розвитку економіки. Після

періоду ринкової ейфорії багатьом дуже важко дається розуміння давньої істини: ринок є антиінноваційним за своєю сутністю. Хоча сьогодні часто говорять про “ринкові інновації”, однак, якщо розібратися в тонкощах, то виявляється, що здебільшого “ринкові інновації” — не що інше, як нові прийоми, які ринок використовує, щоб не допустити продуктивні і технологічні інновації у сферу вільного ринкового обміну. Тому без державної підтримки інноваціям на ринку вижити дуже складно. І якщо проголошується інноваційний шлях розвитку, то треба чітко розуміти, які витрати, а можливо, і втрати, доведеться нести, переходячи на цей шлях.

У ринковій економіці держава не може змусити підприємства вводити інновації, проте вона може створити для цього сприятливі умови, що відображається у виробленні та реалізації відповідної інноваційної політики. Необхідність державного втручання у впровадження інновацій зумовлюється тривалістю науково-виробничого циклу, високими витратами і невизначеністю остаточного результату. Ці функції повинна взяти на себе держава, оскільки ринок не може вирішити проблему довгострокових ризикових інвестицій.

У промислово розвинених країнах ринок сьогодні тісно співіснує з інноваціями не тому, що інновації беззастережно виграли ринкове змагання з традиційною продукцією, а тому, що там реалізується відповідна державна стратегія, яка відбивається і в офіційній статистиці, і в засобах масової інформації.

Коли йдеться про інновації, то найчастіше для їх реалізації розраховується механізм державного фінансування цього процесу. Але в ринковій економіці мають існувати власні, побудовані на суто ринкових засадах, механізми та інституції, які б забезпечували інвестування в інноваційну сферу з метою одержання прибутку. У ринковій економіці існують досить ефективні механізми мобілізації фінансових ресурсів з різних джерел та їх скерування у виробничі інвестиції. Але традиційні механізми спрацьовують лише в тих сферах, де можна наперед розрахувати окупність вкладень і з певною гарантією одержати прибуток.

Виділяються такі умови формування інноваційного розвитку в державі: стимулювання ринкового попиту на інновації, підтримка інновацій у державному секторі, подолання бюрократичного консерватизму державної адміністрації, посилення регіональної інноваційної політики та розширення співробітництва [10].

Важливим фактором, який стримує формування і втілення в життя інноваційної політики, є низький рівень інноваційної культури в суспільстві, що виявляється не тільки в стереотипах масової свідомості, але й згубно позначається на системі прийняття рішень у державі. Нова інноваційна стратегія економічного розвитку держави потребує не тільки політичних декларацій, а й кропіткої роботи, щоб змінити технологію ринкових відносин між суб'єктами економічної діяльності. Для цього потрібна політична воля, послідовна й цілеспрямована політика держави і чітко визначені механізми її реалізації.

Вітчизняний досвід пошуку організаційних форм керування науково-технологічною та інноваційною політикою не справляє позитивного враження. Україна першою з колишніх радянських республік ще в грудні 1991 р. прийняла Закон “Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності” [11]. Ним передбачалося визначення на основі прогнозно-аналітичних досліджень пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки з подальшим затвердженням їх Верховною Радою і формування на конкурсних засадах державних науково-технічних програм для реалізації цих пріоритетів. З метою їх реалізації були створені: Державний інноваційний фонд, Державна служба з питань спеціальної інформації і критичних технологій, Держпатент, Національна рада з питань науки і координаційні ради з пріоритетних напрямів. Тобто у загальних рисах окреслилися кістяк системи, яка мала забезпечити кваліфіковане формування і реалізацію науково-технологічної та інноваційної політики. У червні 1996 р. прийняте Рішення Ради з питань науки і наукової політики при Президентові України, в якому пропонувалося об'єднати всі названі структури керування в межах потужнішого і впливовішого органу — Міністерства науки і технологій, включивши до його складу також Національне агентство з питань інформатизації та Національне агентство морських досліджень і технологій.

Стан справ з наповненням і масштабами державного бюджету всі ці роки і справді був нестабільним. Однак привертає увагу те, що науку чомусь майже завжди фінансували вкрай скупко, а відсоток виконання передбаченого бюджетом фінансування державних науково-технічних

програм, що іменувалися програмами реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, був завжди нижчим, ніж інших розділів науки.

Протягом 1991—1996 рр. у згаданий закон [11] з ініціативи уряду було внесено сім змін і кожною з них припинялася дія якоїсь норми, спрямованої на стимулювання чи підтримку науково-технологічного та інноваційного розвитку. Спробою якось виправити ситуацію було прийняття в грудні 1998 р. нової редакції згаданого закону, що отримав назву “Про науку і науково-технічну діяльність” [12], хоча низка принципово важливих положень і цього закону, як і раніше, не виконується.

Для підтримки інноваційного розвитку в умовах недостачі ресурсів логічно докласти максимальних зусиль для створення позабюджетних фондів і зробити все можливе, щоб залучити сюди кошти вітчизняних і зарубіжних інвесторів. Створення Державного інноваційного фонду було першим позитивним кроком у цьому напрямі. Врешті-решт фонд ліквідували зовсім, утворивши замість нього позбавлену джерел фінансування Державну інноваційну компанію. Разом з ліквідацією Держіннофонду була скасована і система галузевих інноваційних фондів, а також відповідних фондів підприємств, які в більшості міністерств і відомств давали чи не єдину можливість підтримувати прикладні розробки галузевих НДІ.

Не можна забувати про необхідність забезпечувати нормальне функціонування науки, насамперед фундаментальних досліджень. Вони потрібні не тільки як джерело нових ідей для виробничих інновацій. Без них не може бути ні компетентного визначення оптимальної стратегії розвитку економіки, ні належного рівня освіти, ні справжньої інноваційної культури, якої, як свідчить світовий досвід, ще нікому не вдавалося просто “запозичати”. Важливо створити умови для створення інноваційних фондів, спрямованих на розвиток окремих напрямів економіки відповідно до пріоритетів регіонів. Підтримка закладів вищої освіти тут має стати беззастережним пріоритетом.

У розвинутих країнах держава, не звільняючись від утримання фундаментальної науки і поки що неприбуткових сфер (на зразок космічного простору), створює максимально сприятливі умови для інвестування приватних капіталів у науково-технічну сферу. У цьому ж напрямі орієнтуються постсоціалістичні держави.

Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Без інноваційного піднесення, відновлення основного капіталу неможливий вихід з економічної кризи. Це підтверджується досвідом промислово розвинених країн, економічне зростання яких на 90 % забезпечується за рахунок впровадження в промисловість нових знань і технологій.

За роки незалежності в Україні зроблено головне для забезпечення гарантованих Конституцією України прав громадян на захист прав інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Створено нормативно-правову базу у сфері інтелектуальної власності, що відповідає міжнародним нормам, запроваджено ефективні механізми реалізації законів, сформовано дієздатну інфраструктуру, що забезпечує здійснення державної політики у цій сфері. На жаль, Україна поки що істотно відстає за обсягом використання результатів інтелектуальних досягнень в національній економіці порівняно з розвинутими країнами.

Основною передумовою реалізації переходу від індустріального до інноваційного шляху розвитку економіки стане: розвинута ринкова інфраструктура підтримки інноваційної діяльності, сконцентрована державна політика, здатна регулювати суспільні інноваційні процеси, гармонійно оптимізовані правовідносини між державою, суб'єктами інноваційної діяльності та суспільством, компетенція патріотичного апарату управління щодо оптимізації інноваційної моделі розвитку, достатність інвестиційних і кредитних ресурсів та венчурного фінансування, розвинений науково-технічний сектор, загальнокультурний та освітній рівень населення та розвинена система соціально-економічної безпеки суспільства, світова кон'юнктура та достатня сировинно-мінеральна база.

Варто рекомендувати міністерствам та відомствам, Державній інноваційній компанії збільшити зусилля щодо залучення коштів вітчизняних та зарубіжних партнерів, відновити систему галузевих інноваційних фондів, або створити схожі механізми підтримки інновацій.

У подальших дослідженнях вкрай актуальним і необхідним є вивчення досвіду розвинених країн у сфері інноваційної діяльності та запровадження його в національну економіку.

На державному регіональному рівні проблему активізації інноваційної діяльності необхідно вирішувати періодичним проведенням моніторингу стану інноваційної активності, комплексного об'єднання зусиль науково-дослідних установ, фондів підтримки розвитку інноваційної діяльності і суб'єктів господарювання у створенні умов сприятливого розвитку інноваційної діяльності та в пошуках власних і позикових джерел фінансування розвитку інноваційного бізнесу.

1. Бутнік-Сіверський О., Красовська А. Теоретичні засади інтелектуальної інноваційної діяльності на підприємстві // *Економіка України*. 2004. – № 12. – С.31–37. 2. Надворняк Я.М. Інноваційна діяльність в Івано-Франківській області // *Фінанси України*. – 2005. – № 3. – С.65–72. 3. Пащука М. Мале підприємництво та інновації як фактори зростання економіки // *Економіст*. – 2004. – № 1. – С.50–56. 4. Державний комітет статистики України. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: Консультант, 2004. – С. 335–353. 5. Попович З. Економічне зростання і перспективи інноваційного розвитку // *Економіка України*. – 2004. – № 12. – С.41–48. 6. Малицький Б.А., Белкін І.О., Єгоров І.Ю. та ін. Актуальні питання методології та практики науково-технологічної політики. Бібліотека державного фонду фундаментальних досліджень. – К., 2001. 7. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. – К.: ІЕП НАНУ, 1999. – 254 с. 8. Послання Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір”. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки. 9. Національний університет харчових технологій ТОВ “Координаційний центр інноваційної діяльності”, Інформаційна довідка щодо діяльності технологічних парків. – К., 2003. 10. Дячук І. Інноваційна політика розвитку економіки // *Економіка України*. – 2005 – № 2. – С.91–93. 11. Закон України “Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності” // *Збірник законод. та нормат. актів України в сфері науки і науково-технічної діяльності*. — К.: УкрІНТЕІ, 1997. 12. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” // *Відомості Верховної Ради України*. — 1999. — № 2—3. — 20 с.

УДК:657.92

В.І. Кузик

Інститут підприємництва та перспективних технологій при Національному університеті “Львівська політехніка”

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ ТА ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

© Кузик В.І., 2006

Проаналізовані фактори, які впливають на інвестиційний процес, а також шляхи покращання інвестиційного клімату.

Висвітлюються проблеми інвестиційної діяльності і пропонуються напрямки подальшого поліпшення інвестиційного процесу в Україні.

Factors which influence the investment process and the way of their resolution are being analyzed in the given article.

The problems of investment activity are explained and the ways of further improvement of investment process in Ukraine are offered.

Постановка проблеми. Першочерговим завданням реформування економіки України є забезпечення економічного зростання. Дослідження показують, що виконання цього завдання значною мірою залежить від обсягу структури використовуваних інвестиційних ресурсів, а також регулювання державою інвестиційної діяльності.